

Janusz Kostecki

Akademia Finansów i Biznesu Vistula – Warszawa

Sektor gospodarstw domowych

Streszczenie

W 2013 r. sektor gospodarstw domowych w Polsce zajmował, pod względem potencjału finansowego, drugie miejsce, po sektorze instytucji finansowych. Jego aktywa finansowe na koniec 2013 r. wynosiły 1 523 mld zł, co w relacji do nominalnej wartości PKB stanowiło 93,3%. Było to znacznie mniej, aniżeli w najbogatszych krajach UE. W strukturze aktywów gospodarstw dominowały depozyty bankowe (36,7%). Istotnymi pozycjami były również udziały w rezerwach funduszy emerytalnych, akcje nienotowane i inne udziały oraz gotówka. W porównaniu z 2012 r. najszybciej przyrastał udział w funduszach wspólnego inwestowania. Zobowiązania gospodarstw domowych wynosiły na koniec 2013 r. 592 mld zł i wynikały przede wszystkim z zaciągniętych kredytów długoterminowych.

Istotny wpływ na sytuację ponad 13 mln gospodarstw domowych miały dochody i wydatki, szczególnie przypadające na osobę w gospodarstwie. Ich wielkość w ostatnich latach wzrastała, chociaż wzrost ten był powolny. Przeciętne miesięczne rozporządalne dochody na osobę w 2013 r. wynosiły 1299 zł, zaś przeciętne wydatki - 1062 zł. W najlepszej sytuacji znajdowały się gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek, w najgorszej - gospodarstwa emerytów. Widoczne różnicowanie sytuacji gospodarstw domowych potwierdza również analiza wg grup kwintylowych, subiektywna ocena sytuacji materialnej samych gospodarstw oraz współczynnik Giniego.

Słowa kluczowe: finanse gospodarstw domowych, aktywa i zobowiązania gospodarstw domowych, dochody i wydatki gospodarstw domowych, różnicowanie sytuacji gospodarstw domowych, współczynnik Giniego.

Kody JEL: D1

Gospodarstwa domowe¹ (gospodarstwa), stanowią, oprócz przedsiębiorstw, podmiotów sektora publicznego i instytucji *non-profit*, zasadniczy element struktury współczesnych systemów ekonomicznych. W statystykach i analizach finansowych, opartych na Systemie Rachunków Narodowych, stosuje się również podział gospodarki na sektory i podsektory, do których zalicza się przedsiębiorstwa niefinansowe, instytucje finansowe (monetarne instytucje finansowe, pozostałe instytucje pośrednictwa finansowego, pomocnicze instytucje finansowe, instytucje ubezpieczeniowe i fundusze emerytalne), instytucje rządowe i samorządowe, gospodarstwa domowe wraz z instytucjami niekomercyjnymi działającymi na rzecz gospodarstw domowych (np. związki zawodowe, wspólnoty mieszkaniowe) i zagranicę (nierezydentów). Wszystkie one aktywnie uczestniczą w ruchu okrężnym gospodarki.

¹ Gospodarstwa domowe, tworzą osoby fizyczne lub grupy osób fizycznych wspólnie zamieszkujących i wspólnie utrzymujących się (łącznie dochody, wydatki i majątek) oraz wszystkie gospodarstwa zbiorowe, tj.: mieszkańcy domów pomocy społecznej, placówek opiekuńczo-wychowawczych, klasztorów, więzień itp. Por. *Mały Rocznik Statystyczny Polski 2013* (2013, s. 170).

Gospodarstwa domowe pełnią liczne funkcje. Do funkcji ekonomicznych najczęściej zalicza się funkcję podażową, popytową, prorozwojową, a także produkcyjną i konsumpcyjną. Funkcja podażowa wyraża się w dostarczaniu przedsiębiorstwom oraz podmiotom sektora finansów publicznych czynników wytwórczych, w tym głównie pracy. W zamian za oferowane usługi czynników wytwórczych, gospodarstwa domowe otrzymują wynagrodzenia, które służą im do nabywania dóbr i usług, zaspokajającej potrzeby ich członków. Realizując funkcję popytową (nabywczą), gospodarstwa podejmują decyzje kierując się zasadą maksymalizacji użyteczności (zadowolenia). Na sytuację gospodarstw domowych wpływają również ich relacje z sektorem finansów publicznych. Mają one charakter dwustronny i w znacznej mierze realizowane są za pomocą przepływów transferowych. Ich wyrazem są, z jednej strony, płacone daniny publiczne, z drugiej zaś otrzymywane różnorodne świadczenia społeczne. Istotna jest również funkcja prorozwojowa, wynikająca z zasilania gospodarki w kapitał. Gospodarstwa domowe część swoich dochodów, pozostających po zaspokojeniu bieżących potrzeb, przekształcają w oszczędności, które stanowią źródło finansowania inwestycji, a tym samym wzrostu gospodarczego.

Tabela 1**Gospodarstwa domowe i ludność Polski w latach 2001 i 2011**

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe			Ludność w gospodarstwach domowych			Przeciętna liczba osób w gospodarstwie domowym	
	2002	2011	2002 =100	2002	2011	2002 =100	2002	2011
	w tysiącach			w tysiącach				
Ogółem	13 337	13 572	101,8	37 812	38 291	101,3	2,84	2,82
Miasto	8 965	9 150	102,1	23 268	23 240	99,9	2,60	2,54
Wieś	4 372	4 422	101,1	14 544	16 051	103,5	3,33	3,40

Źródło: *Gospodarstwa domowe w 2011 roku – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011* (2013, s. 2).

Z punktu widzenia potencjału finansowego, sektor gospodarstw domowych plasuje się na drugiej pozycji po instytucjach finansowych.

Sektor gospodarstw domowych w Polsce liczy, wg Narodowego Spisu Ludności z 2011 r., ponad 13,5 mln podmiotów. W ich strukturze dominują gospodarstwa domowe znajdujące się w miastach (por. tabela 1). Najwięcej jest gospodarstw domowych dwuosobowych, najmniej gospodarstw składających się z sześciu i więcej osób. Ważnym kryterium podziału gospodarstw domowych, wpływających na ich sytuację ekonomiczną i finansową, są cechy społeczno-ekonomiczne. Według tego kryterium, dominującymi grupami są gospodarstwa domowe pracowników oraz emerytów, które łącznie stanowią 73,5% ogółu gospodarstw (por. tabela 2).

Tabela 2

Gospodarstwa domowe według grup społeczno-ekonomicznych w latach 2002 i 2011

Grupa społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowego	Ogółem		Miasto		Wieś	
	2002	2011	2002	2011	2002	2011
	w tysiącach					
Gospodarstwa domowe						
Ogółem	13 337,0	13 568,0	8 964,5	9 146,9	4 372,6	4 421,1
	w odsetkach (struktura pionowa)					
pracowników	38,3	45,6	43,0	47,0	28,7	42,8
pracujących na rachunek własny poza rolnictwem ^a	7,0	6,8	0,7	7,1	19,8	6,1
pracujących na rachunek własny w rolnictwie ^b	6,5	3,9	7,2	0,4	4,9	11,2
emerytów	24,2	27,9	24,2	29,4	24,4	24,8
rencistów	13,4	5,9	12,6	5,8	15,1	6,2
utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	5,4	1,9	5,5	1,9	5,1	2,0
utrzymujących się z pozostałych źródeł	5,3	7,9	6,8	8,4	2,1	6,9

^a Łącznie z dochodami z wynajmu.

^b Na potrzeby porównań gospodarstwa domowe pracowników użytkujących gospodarstwa domowe wyodrębnione w spisie 2002 zostały zaliczone do grupy pracujących w rolnictwie. Ich udział w 2002 roku wynosił wśród ogółu gospodarstw 2,7% w miastach, na wsi 7,5%.

Źródło: *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Część II. Gospodarstwa domowe* (2014, s. 45).

Analiza i ocena ekonomiki i finansów gospodarstw domowych w 2013 r. uwzględnia przede wszystkim sytuację i jej zmiany w obszarze aktywów i zobowiązań oraz dochodów i wydatków.

Aktywa i zobowiązania gospodarstw domowych²

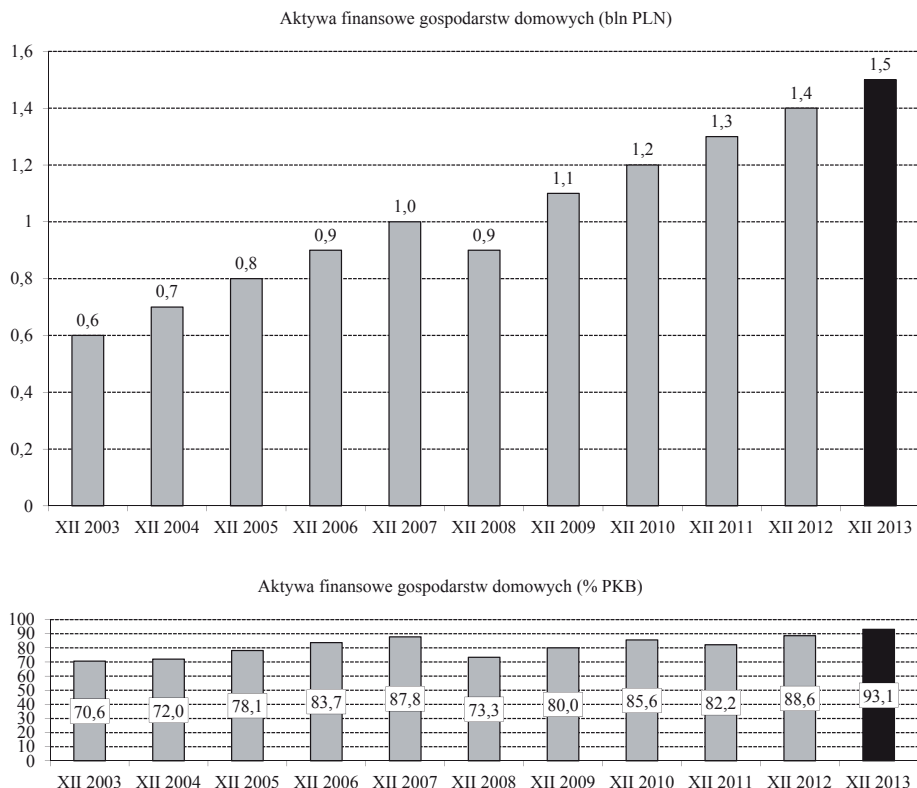
Aktywa finansowe (aktywa) gospodarstw domowych w Polsce na koniec 2013 r. wynosiły 1 523 mld zł.

W relacji do nominalnej wartości PKB, którego wielkość oszacowana przez GUS wynosiła 1 632 mld zł, stanowiły one 93,3%. W latach 2003-2013 odnotowano ich wzrost, zarówno w ujęciu wartościowym, jak i w stosunku do PKB. W ujęciu nominalnym powiększyły się one z 595 mld zł do ponad 1,5 bln zł, tj. prawie trzykrotnie, zaś w relacji do PKB z 70,6% do ponad 93% (por. wykres 1).

² Źródłem danych statystycznych w analizie aktywów i zobowiązań gospodarstw domowych, o ile nie zaznaczono inaczej, były zestawienia rocznych i kwartalnych rachunków finansowych w 2013 r., prezentowane przez NBP, http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniężna_i_bankowa/krf.html [dostęp: czerwiec 2014].

Wykres 1

Aktywa gospodarstw domowych oraz ich relacja do PKB w latach 2003-2013

Źródło: Wilkowicz (2014).

Chociaż bogactwo polskich gospodarstw domowych, zaczyna dorównywać produktowi krajowemu brutto, to jest ono znacznie niższe, aniżeli w krajach najbardziej rozwiniętych (por. tabela 3). W znacznie korzystniejszej sytuacji są gospodarstwa domowe w większych krajach Unii Europejskiej. W takich krajach, jak Holandia, Dania czy Belgia, majątek finansowy gospodarstw ponad trzykrotnie przewyższa PKB. W mniej korzystnym położeniu ekonomicznym są mieszkańcy Litwy, Łotwy i Słowacji (nie biorąc pod uwagę krajów, które przystąpiły do UE w ostatnim okresie – Bułgarii, Rumunii i Chorwacji). W porównaniu z 2012 rokiem wartość majątku finansowego polskich gospodarstw domowych zwiększyła się o 109 049 mln zł. Kształtowanie się wielkości aktywów w poszczególnych kwartałach 2013 r. charakteryzowało się znaczną zmiennością. Przyrost aktywów miał miejsce w pierwszym i trzecim kwartale (odpowiednio o 87,9 mld zł i 33,8 mld zł). W drugim kwartale nastąpiło ich obniżenie o prawie 13 mld zł. Ostatni kwartał 2013 r. charakteryzował się stabilnym stanem aktywów (wzrost o zaledwie o 0,2 mld)

Tabela 3

Aktywa finansowe gospodarstw domowych w wybranych państwach Unii Europejskiej, jako procent PKB (IX 2013 roku)

Państwo	% PKB	Państwo	% PKB
Holandia	334,8	Hiszpania	182,1
Dania	331,0	Austria	170,8
Belgia	321,9	Grecja	151,5
Wielka Brytania	295,8	strefa euro	146,9
Malta	268,0	Finlandia	131,3
Szwecja	246,1	Czechy	108,7
Francja	242,8	Słowenia	108,4
Włochy	238,0	Estonia	105,6
Portugalia	237,6	Węgry	101,7
Irlandia	182,1	Polska	92,7

Źródło: Wilkowicz (2014).

Tabela 4

Struktura aktywów finansowych gospodarstw domowych w roku 2012 i 2013 (w mln PLN; stany na koniec roku)

Lp.	Instrument	2012	2013	Zmiana (w %)
	Aktywa ogółem, w tym:	1 413 793	1 522 842	107,7
1.	Gotówka	97 696	109 823	112,4
2.	Depozyty	526 549	558 415	106,0
3.	Dłużne papiery wartościowe	9 175	4 421	48,2
4.	Pożyczki	11 459	11 965	104,4
5.	Akcje notowane	37 835	45 762	121,0
6.	Akcje nienotowane i inne udziały	248 126	251 015	101,2
7.	Udziału w funduszach wspólnego inwestowania	83 023	107 055	128,9
8.	Udziały netto gosp. dom. w rezerwach ubezpieczeń na życie	74 305	76 347	102,7
9.	Udziały netto gosp. dom. w rezerwach funduszy emerytalnych	280 448	311 379	111,0
10.	Przedpłaty składek ubezpieczeniowych i rezerwy na niewypłacone roszczenia	23 874	25 019	104,8
11.	Kredyty handlowe	21 295	21 641	101,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP – rachunki finansowe.

Podstawową pozycją aktywów finansowych gospodarstw w 2013 r., były bieżące i terminowe depozyty bankowe. Wynosiły one 558 415 mln zł i stanowiły 36,7% aktywów ogółem. W porównaniu z 2012 r. nastąpił ich sześcioprocentowy wzrost. Ponad 310 mld zł wynosił udział netto gospodarstw domowych w rezerwach funduszy emerytalnych. Są to środki zgromadzone głównie przez kapitałowe instytucje ubezpieczeniowe i fundusze emerytalne, przeznaczone na wypłaty emerytur dla ich członków. Ich roczny wzrost wyniósł 10%. Rok 2013 był prawdopodobnie ostatnim okresem tak znacznej wartości tego rodzaju aktywów. W wyniku działań podjętych przez rząd, sfinalizowanych przyjęciem w dniu 06.12.2013 r. przez Parlament ustawy zmieniającej zasady wypłat emerytur z otwartych funduszy emerytalnych, w lutym 2014 r. do ZUS trafiło 51,5% aktywów zarządzanych przez OFE. Były to obligacje Skarbu Państwa o wartości ponad 150 mld zł, które podlegały umorzeniu. Ich wartość została zapisana na subkontach przyszłych emerytów w ZUS. Trzecią, pod względem wielkości, pozycją aktywów gospodarstw domowych, były akcje nienotowane i inne udziały. Są to ważne aktywa, gdyż odzwierciedlają udział gospodarstw domowych we własności szerokiego spektrum przedsiębiorstw, których akcje nie są notowane na giełdzie i pozagiełdowych rynkach regulowanych. Oprócz akcji nienotowanych, obejmują one udziały w spółkach z o.o., spółkach osobowych, spółdzielniach i towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych. Znaczną część tych środków stanowią aktywa zainwestowane w mikro- i małe przedsiębiorstwa, co odzwierciedla poziom rozwoju przedsiębiorczości gospodarstw domowych. Ich wartość na koniec 2013 r. wynosiła 215 mld zł i była wyższa w stosunku do 2012 r. o 1,2%. Jeżeli chodzi o wartość akcji spółek notowanych na giełdzie, znajdujących się w posiadaniu gospodarstw domowych, to wykazały one w 2013 r. dużą dynamikę wzrostu (21%), jednak ich udział w aktywach gospodarstw, pozostawał wciąż na niskim poziomie (zaledwie 0,3%). Największą dynamiką wzrostu w 2013 r, prawie trzydziestoprocentową, wykazywały się aktywa gospodarstw domowych ulokowane w funduszach inwestycyjnych, funduszach powierniczych lub innych programach wspólnego inwestowania. Ich wartość na koniec analizowanego roku wynosiła 107 055 mln zł i w porównaniu z 2013 r. wzrosła o ponad jedną czwartą. Świadczy to o ponownym, po okresie kryzysu rynku finansowego, wzroście zaufania do tego rodzaju form oszczędzania. Odmienna sytuacja występowała w przypadku dłużnych papierów wartościowych. W tym przypadku nastąpił drastyczny spadek inwestycji w obligacje skarbowe, komunalne i przedsiębiorstw, bony skarbowe i listy zastawne. Wartość tych instrumentów finansowych, znajdujących się w posiadaniu gospodarstw domowych, obniżyła się z 9 175 mln zł do 4 421 mln zł, tj. o 48,2%.

Zobowiązania gospodarstw domowych wynikają z zaciągniętych na rynkach finansowych krótko- i długoterminowych pożyczek. Ich stan na koniec 2013 roku wynosił 580 543 mln zł. Stanowiły one 8,5% zobowiązań wszystkich sektorów instytucjonalnych, które osiągnęły wartość prawie 6 940 mld zł. Dominującym tytułem zobowiązań gospodarstw domowych były kredyty i pożyczki długoterminowe, których udział w zobowią-

zaniach ogółem wynosił aż 88,5%. W stosunku do stanów na koniec 2012 r. nastąpiło zwiększenie analizowanych zobowiązań ogółem o 25 871 mln zł, tj. 4,6%. Szybciej rosły zobowiązania długoterminowe aniżeli krótkoterminowe. W roku 2013, po trzyletnim okresie stagnacji na rynku kredytów konsumenckich, zauważalny był wzrost popytu gospodarstw domowych na kredyt. Był on spowodowany m.in. łagodzeniem przez banki warunków dostępu gospodarstw do produktów kredytowych oraz wzrostem skłonności konsumentów do nabywania dóbr trwałych (Białowolski, Dudek 2014). Nie bez znaczenia była również poprawa sytuacji finansowej dużej części gospodarstw i wzrost poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego. Zarysowane w 2013 r. tendencje, dotyczące zaciągania zobowiązań wskazują, że należy liczyć się z możliwością ich wzrostu w kolejnych okresach na poziomie 2-5% średniorocznie.

Tabela 5

**Zobowiązania oraz aktywa netto gospodarstw domowych w latach 2012-2013
(w mln PLN)**

Instrument zobowiązań	2012	2013	Zmiana (w %)
Zobowiązania, w tym:	565 812	591 683	104,6
1. Pożyczki, w tym:	554 672	580 543	104,7
- krótkoterminowe pożyczki	50 759	51 544	101,5
- długoterminowe pożyczki	503 913	528 999	105,0
2. Pozostała kwota do zapłacenia	11 140	11 140	100,0
=====	=====	=====	=====
Aktywa finansowe netto	806 976	931 159	115,4

Źródło: jak w tabeli 3.

Bilansując stan aktywów i zobowiązań w całej gospodarce polskiej, zauważamy, że istotną prawidłowością jest utrzymywanie się przewagi zobowiązań nad majątkiem finansowym. Na koniec 2013 roku aktywa finansowe wszystkich sektorów i podsektorów wynosiły 5 803 029 mln zł, zaś ich zobowiązania 6 938 079 mln zł. A zatem, zobowiązania były wyższe od aktywów o ponad 1 135 mld zł. Jedynym, krajowym sektorem instytucjonalnym, który miał nadwyżkę aktywów finansowych nad zobowiązaniami były gospodarstwa domowe. Wartość aktywów finansowych netto (różnicy między aktywami a zobowiązaniami) tej grupy podmiotów na koniec 2013 r. wynosiła 931 151 mln zł. Należy również zauważyć, że w 2013 r. szybszy wzrost aktywów finansowych niż zobowiązań spowodował wzrost aktywów finansowych netto o 15,4%. Uznając za słuszną tezę o istotnym znaczeniu oszczędności gospodarstw domowych w finansowaniu rozwoju ekonomicznego, należy stwierdzić, że ich rola systematycznie wzrasta.

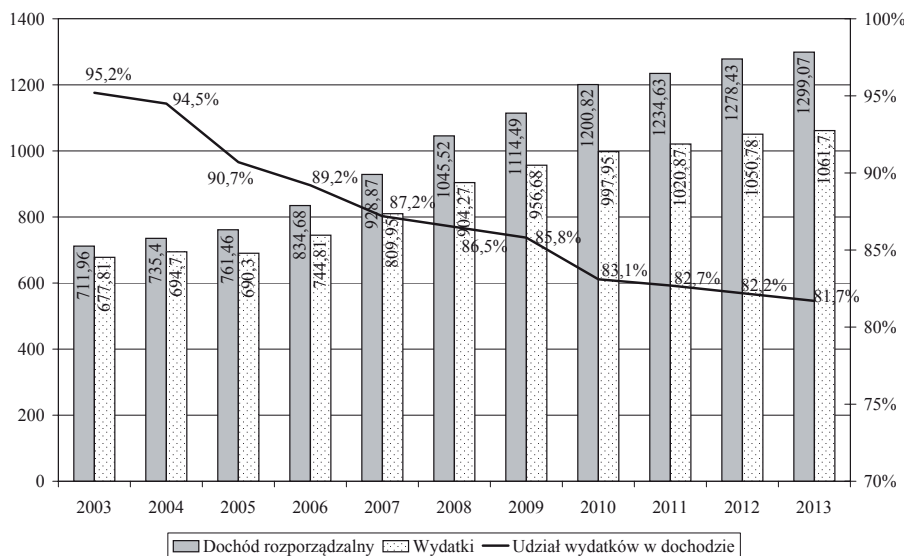
Dochody i wydatki gospodarstw domowych

Sytuację społeczno-ekonomiczną i finansową gospodarstw domowych w zdecydowanym stopniu określają ich dochody i wydatki, w szczególności, przypadające na osobę w gospodarstwie.

W Polsce, w dłuższym okresie charakteryzują się one systematycznym, aczkolwiek powolnym, wzrostem. W latach 2003-2013 dochody nominalne wzrosły o 82%, zaś wydatki o 57% (por. wykres 2). Zanotowano również realny wzrost ich wartości.

Wykres 2

Poziom przeciętnych dochodów i wydatków na 1 osobę w gospodarstwie domowym oraz udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym w latach 2003-2013

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych* (2014, s. 1).

W 2013 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę w gospodarstwie domowym w naszym kraju wyniósł 1299 zł, i był wyższy w porównaniu z 2012 r. o 1,6%. W ujęciu realnym wzrost ten wyniósł 0,7% (*Sytuacja gospodarstw domowych...* 2014, Aneks statystyczny).

Biorąc pod uwagę tytuły upoważniające do uzyskiwania dochodów, największy udział w dochodach gospodarstwach domowe miały dochody z pracy najemnej (53,1%) oraz emerytur (20,4%). Znaczącymi źródłami pozyskiwania siły nabywczej były również dochody z pra-

cy na własny rachunek (8,6%) oraz rent i z gospodarstw indywidualnych w rolnictwie (odpowiednio: 4,9% i 4,4%). Gospodarstwa domowe rencistów, najszerzej korzystały z darów od osób prywatnych. Świadczenia społeczne, poza emeryturami i rentami stanowiły 3,9% przeciętnych dochodów rozporządzalnych (w tym dochody z zasiłków dla bezrobotnych – 0,4%). Dynamika wzrostu znaczących rodzajów dochodów w ujęciu nominalnym wynosiła od 8,3% w przypadku dochodów z gospodarstw indywidualnych w rolnictwie, do 0,7% dochodów z pracy najemnej. W ostatnim z wymienionych przypadków możemy mówić o ich stagnacji.

Tabela 6

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych wg grup społeczno-ekonomicznych w 2013 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe					
		w tym					
		pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów		
razem	emerytów				rencistów		
w PLN na osobę							
Dochód rozporządzalny	1 299,07	1 305,87	1 156,13	1 581,05	1 328,65	1 415,23	1 006,80
w odsetkach wydatków ogółem							
Dochód z pracy najemnej	53,1	84,4	10,7	16,5	8,6	8,6	8,8
Dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie	4,4	0,4	70,3	-0,6	0,5	0,4	0,6
Dochód z pracy na własny rachunek	8,6	1,8	1,2	74,7	1,0	1,0	0,7
Dochód ze świadczeń z ubezpieczenia społecznego i świadczeń pozostałych	29,1	9,6	16,0	9,4	86,8	87,3	84,5
W tym:							
emerytur	20,4	4,3	9,8	3,2	70,3	82,9	4,5
rent	4,9	2,2	2,8	1,2	13,7	2,2	74,0
Dochód z własności i najmu nieruchomości niezwiązanych z działalnością gospodarczą	0,5	0,3	0,1	0,6	0,3	0,3	0,2
Pozostały dochód	4,3	3,5	1,8	2,9	2,8	2,4	5,2

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych...* (2014, Aneks statystyczny).

W poszczególnych grupach społeczno-zawodowych w 2013 r. dominowały r. właściwe im źródła dochodów, zaś między nimi występowały znaczne różnice (por. tabela 6). Najwyższe miesięczne dochody do dyspozycji przypadające na 1 osobę otrzymywały gospodarstwa do-

mowe pracujących na własny rachunek (1581 zł), najniższe – rencistów (1007 zł). Niewiele ponad przeciętną krajową, otrzymywała najliczniejsza grupa gospodarstw domowych, tj. pracowników (1306 zł). W 2013 r., w porównaniu z 2012 r., najszybciej wzrastały przeciętne miesięczne dochody na 1 osobę w gospodarstwach domowych rolników (5,9%) oraz emerytów (3,2%). W najgorszej sytuacji po tym względem znajdowały się gospodarstwa domowe pracowników i rencistów (1,3%).

Tabela 7

Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwie domowym wg grup społeczno-ekonomicznych w 2013 roku

Wydatki	Ogółem	Gospodarstwa domowe					
		pracowników	rolników	Pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów		
					razem	emerytów	rencistów
w PLN na osobę							
WYDATKI OGÓŁEM^a	1061,70	1050,32	784,62	1288,31	1144,22	1197,83	944,93
w odsetkach wydatków ogółem							
Towary i usługi konsumpcyjne	95,8	96,2	96,7	96,1	94,6	94,4	95,1
w tym:							
żywność i napoje bezalkoholowe	24,9	23,7	31,5	21,2	27,5	27,1	29,4
Towary nieżywnościowe i usługi	66,7	67,9	61,1	71,1	63,6	63,8	62,3
w tym:							
odzież i obuwie	5,1	5,7	5,6	6,6	3,0	3,0	2,9
użytkowanie mieszkania lub domu i nośniki energii	20,8	19,4	18,7	18,3	24,4	23,9	27,1
zdrowie	5,1	4,0	4,2	4,0	8,3	8,5	7,3
transport	9,6	10,9	10,1	11,7	6,3	6,8	4,2
łącznie	5,1	5,3	4,8	5,3	4,7	4,6	5,0
rekreacja i kultura	6,5	7,1	4,8	8,1	5,1	5,2	4,7
edukacja	1,2	1,5	1,0	1,7	0,2	0,2	0,3
restauracje i hotele	2,9	3,2	1,7	4,2	1,6	1,6	1,7
pozostałe towary i usługi ^a	5,8	5,9	4,7	6,2	5,6	5,7	5,2
Wydatki pozostałe	4,1	3,8	3,3	3,9	5,4	5,6	4,9
w tym dary przekazane innym gospodarstwom domowym	3,0	2,7	2,9	2,7	4,0	4,2	3,4

^a Łącznie z wydatkami na ubezpieczenie na życie.
Źródło: jak w tabeli 5.

W 2013 r. przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę wynosiły 1062 zł i były zaledwie o 0,1% wyższe aniżeli w 2012 r. Ich realny poziom uległ nieznacznemu obniżeniu.

Dominującą pozycją były wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe (24,9%) oraz użytkowanie mieszkania lub domu i nośników energii (20,8%). Znaczące wydatki, ponosiły również gospodarstwa domowe w związku z korzystaniem z transportu (9,6%), rekreacji i kultury (6,5%), łączności (5,1%) oraz ochrony zdrowia (5,1%). Udział wydatków na dobra i usługi zaspokajające potrzeby był zróżnicowany w zależności od charakteru gospodarstwa domowego. Np. ponadprzeciętny udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe występował w gospodarstwach domowych rencistów, emerytów i rolników (por. tabela 7).

Zróżnicowanie w sektorze gospodarstw domowych

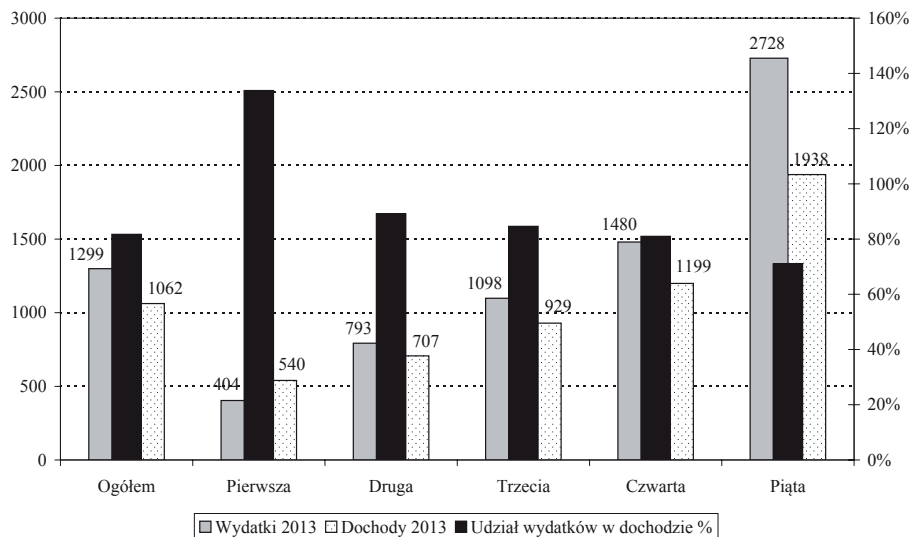
Przedstawiona analiza dotycząca aktywów finansowych i zobowiązań sektora gospodarstw domowych oraz ich dochodów i wydatków ma przede wszystkim charakter analizy statystycznej i nie odzwierciedla wszystkich aspektów. Przede wszystkim, nie ukazuje zróżnicowania warunków funkcjonowania ponad trzynastu milionów gospodarstw domowych w Polsce, a są one znaczne i występują we wszystkich aspektach ich działalności. Istotnie wpływają na funkcjonowanie państwa i społeczeństwa. Wielkość majątku finansowego, który charakteryzuje się wysoką płynnością finansową oraz bieżące dochody gospodarstw domowych są zasadniczymi determinantami podziału społeczeństwa na bogatych i biednych oraz tych, którzy mieszczą się grupie „średniej”.

Zróżnicowanie bieżącego poziomu życia w poszczególnych grupach gospodarstw domowych, uwidacznia się zarówno w ich dochodach, jak i wydatkach. W zdecydowanej większości gospodarstw domowych przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę był wyższy niż wydatki. Wyjątek stanowi 20% osób o najniższych dochodach (por. wykres 3). W 2013 r., w I grupie kwintylowej, analizowane dochody ukształtowały się na poziomie 404 zł, zaś wydatki wynosiły 540 zł. Niedobór środków na bieżące funkcjonowanie w tej grupie gospodarstw domowych wynosił 136 zł i musiał zostać sfinansowany uszczupleniem oszczędności, bądź zaciągnięciem zobowiązań.

Dalsza analiza rozkładu dochodów, wg grup kwintylowych, w 2013 roku wykazała, że przeciętny miesięczny dochód 20% osób o najwyższych dochodach wynosił 2728 zł, zaś analogiczny dochód 20% osób o najniższych dochodach jedynie 404 zł. Jedna piąta ogółu osób, otrzymujących najwyższe dochody miała do dyspozycji 42% ogółu dochodów, zaś 20% osób pozostających w najgorszej sytuacji jedynie 6,2%. Przyjmując dochody 1 grupy kwintylowej za 100%, w kolejnych czterech grupach kwintylowych wynosiły one: 198%; 272%; 366% oraz 675%. Uogólniając, można sformułować tezę, że jedna piąta, najlepiej sytuowanych gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r. żyła prawie siedmiokrotnie lepiej niż jedna piąta gospodarstw znajdujących się w najsłabszej kondycji finansowej.

Wykres 3

Dochody i wydatki oraz udział przeciętnych miesięcznych wydatków w dochodzie rozporządzalnym (na 1 osobę w gospodarstwie domowym) według grup kwintylowych w 2013 roku

Źródło: jak w wykresie 3 (s. 7).

Łączne wydatki na zaspokojenie podstawowych potrzeb, związanych z nabyciem żywności i napojów bezalkoholowych oraz opłatami mieszkaniowymi, stanowiły w budżetach 20% osób o najniższych dochodach (I grupa kwintylowa) aż 55,8%, podczas gdy w V grupie kwintylowej (20% osób o najwyższych dochodach) jedynie 37,3% wydatków ogółem. Należy przy tym zauważyć, że „...wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe w grupie najbogatszych były prawie dwukrotnie wyższe niż w grupie najuboższych, a w przypadku wydatków na użytkowanie mieszkania i nośniki energii ponad trzykrotnie wyższe” (*Sytuacja gospodarstw domowych...* 2014, s. 9).

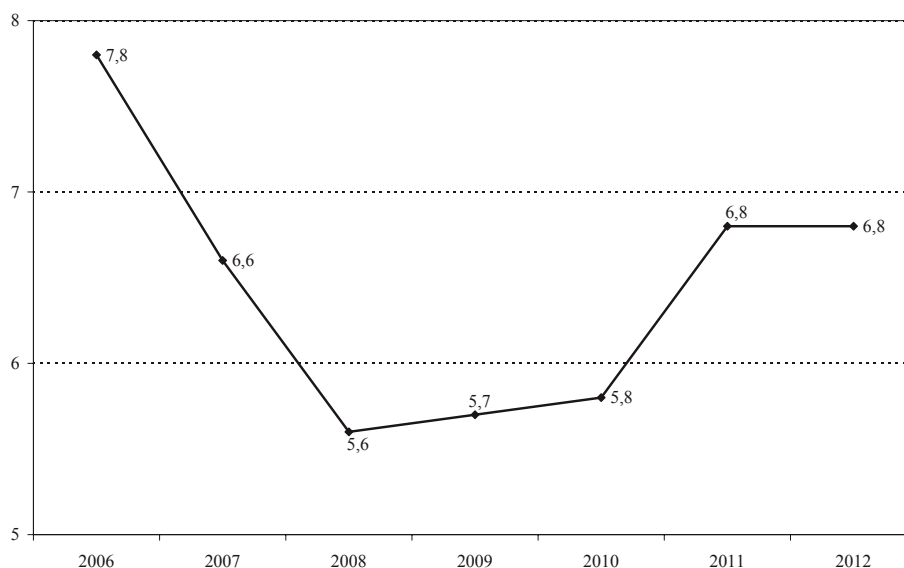
Znacząca część gospodarstw domowych pierwszej grupy kwintylowej spełniała swoje funkcje w warunkach ubóstwa ekonomicznego. Dolną jego granicę wyznacza minimum egzystencji. Rok 2013 nie przyniósł w tym zakresie poprawy, a współczynnik ubóstwa, w porównaniu z 2012 r., pozostał na niezmiennym poziomie (por. wykres 4). Zjawisko wykluczenia ekonomicznego i niskiego standardu życia dotyczy 2,6 mln Polaków. Za zjawisko pozytywne należy natomiast uznać zahamowanie tendencji do dalszego wzrostu wskaźnika minimum egzystencji, która miała miejsce w latach 2008-2011.

Utrzymującą się trudną sytuację ekonomiczną i finansową znacznej liczby gospodarstw domowych w Polsce w 2013 r. potwierdzają również badania ich opinii. Według GUS, ana-

lizującego samoocenę sytuacji materialnej gospodarstw domowych, „...ponad połowa badanych gospodarstw domowych oceniała swoją sytuację materialną, jako przeciętną, niemal, co czwarte gospodarstwo postrzegało ją, jako raczej dobrą albo bardzo dobrą, a co piąte, jako raczej złą albo złą” (*Sytuacja gospodarstw domowych...* 2014, s. 20). Najlepiej swoją sytuację oceniały gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek, najgorzej gospodarstwa rolników (por. wykres 5). Z badań GUS wynika również, że samoocena gospodarstw domowych jest zbliżona do wyników otrzymanych w 2012 roku.

Wykres 4

Udział osób w gospodarstwach domowych poniżej minimum egzystencji w latach 2006-2012

Źródło: *Poziom i struktura zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2013 r. (na podstawie danych średniorocznych)* (2014, s. 1).

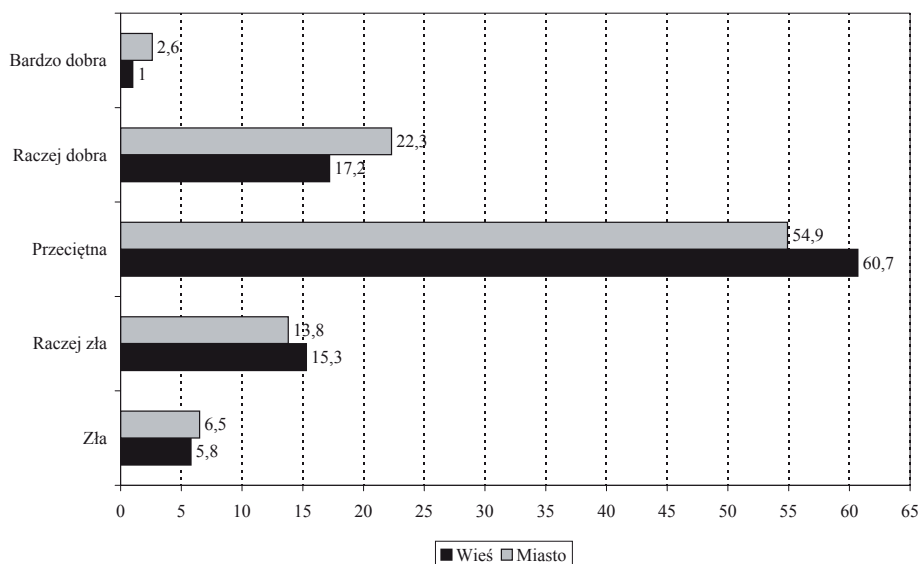
Bardziej pesymistyczne wnioski wynikają z badań przeprowadzonych we wrześniu 2013 r. przez Ipsos MORI na zlecenie firmy Genworth. Ich konkluzja wyraża się w twierdzeniu, że w 2013 r. „... 40% Polaków uważa, że jest w gorszej sytuacji materialnej niż rok temu, 24% sądzi, że ich sytuacja się polepszyła, a 35% nie odczuła zmian”³.

Niezbędnie optymistyczne oceny były formułowane w warunkach poprawy ogólnej koniunktury gospodarczej. Może to po raz kolejny potwierdzać tezę, że wzrost gospodarczy nie prze-

³ 84% Polaków przekłada życiowe decyzje z powodu swoich obaw o finansową przyszłość, <http://www.genworth.pl/media/press-releases/84-polakow-przekada-yციowe-decyzje-z-powodu-swoich-obaw-o-finan.html>

Wykres 5

Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych według miejsca zamieszkania w 2013 roku

Źródło: jak w wykresie 3 (s. 21).

kląda się w wystarczającym stopniu na pozytywną zmianę sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych. Konsekwencją pesymistycznej oceny finansów osobistych jest m.in. wstrzymywanie się przed decyzjami o zakupach inwestycyjnych, co osłabia popyt konsumpcyjny, jako ważnej przesłanki zdynamizowania wzrostu gospodarczego w kolejnych okresach.

Miarą pozwalającą określić zróżnicowanie dochodowe, a tym samym wskazującą rozmiar obszarów bogactwa i niedostatku, jest współczynnik Giniego. Określa on relacje między wielkością dochodów a udziałem w nich gospodarstw domowych uszeregowanych od najuboższych do najbogatszych. Jego wartość zawiera się w przedziale od 0 do 1 (lub od 0 do 100). Im większa wartość współczynnika Giniego, tym większa skala nierówności. W Polsce, na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, współczynnik Giniego wynosił ok. 28 i uległ kilkupunktowemu wzrostowi w drugiej połowie lat 90. W ostatnich kilkunastu latach współczynnik ten ukształtował się na poziomie ok. 34 (np. 2003 r. – 34,3; 2007 r. – 34,0; 2010 r. – 34,3; 2012 r. – 33,8).

Podsumowanie

Ocena sytuacji ekonomicznej i finansowej gospodarstw domowych oraz tworzonego przez nie sektora instytucjonalnego gospodarki narodowej wykazuje, że w 2013 r. nie nastą-

piły w nich istotne zmiany. Za pozytywny należy uznać wzrost ich aktywów finansowych oraz unikanie nadmiernego zadłużania się. Z punktu widzenia makroekonomicznego, utrzymały one pozycję na rynkach finansowych, dostosowując swoje zachowania do zmieniającej się sytuacji. Zjawiskiem niepokojącym są utrzymujące się bariery znacznieszego udziału gospodarstw w powolnym, ale jednak wzroście gospodarczym. Dotyczy to szczególnie tej części sektora gospodarstw domowych i ich członków, których sytuacja majątkowa i dochodowa należy do najgorszych.

Bibliografia

- Białowolski P., Dudek S. (2013), *Finanse gospodarstw domowych w IV kw. 2013 r.*, <http://www.finanse.egospodarka.pl/101355,Finanse-gospodarstw-domowych-w-IV-kw-2013,2,63,1.html> [dostęp: czerwiec 2014].
- Gospodarstwa domowe w 2011 roku - wyniki spisu ludności i mieszkań 2011* (2013), GUS, Warszawa.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski 2013* (2013), GUS, Warszawa.
- Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna. Część II. Gospodarstwa domowe* (2014), GUS, Warszawa.
- Poziom i struktura zmodyfikowanego minimum egzystencji w 2013 r. (na podstawie danych średniorocznych)* (2014), GUS, Warszawa.
- Sytuacja gospodarstw domowych 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych* (2014), GUS, Warszawa.
- Wilkowicz L. (2014), *Bogacimy się, a mimo to nadal jesteśmy biedni*, <http://biznes.interia.pl/finanse-osobiste/news/bogacimy-sie-a-mimo-to-nadal-jestesmy-biedni,2013260,4141> [dostęp: czerwiec 2014].
- Zestawienia rocznych i kwartalnych rachunków finansowych w 2013 r.* (2014), NBP, http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/krf.html
- 84% Polaków przekłada życiowe decyzje z powodu swoich obaw o finansową przyszłość, <http://www.genworth.pl/media/press-releases/84--polakow-przekada-yციowe-decyzje-z-powodu-swoich-obaw-o-finan.html> [dostęp: czerwiec 2014].

Household Sector

Summary

In 2013, the sector of households in Poland occupied, in terms of financial potential, the second place, following the sector of financial institutions. Its financial assets, as of the end of 2013, amounted to 1,523 billion zlotys what, in relation to the nominal value of GDP, accounted for 93.3%. It was significantly less than in the richest countries of the European Union. In the structure of households' assets, there prevailed bank deposits (36.7%). Important items were also shares in reserves of old-age pension funds, unquoted shares and other shares as well as cash. Compared to 2012, the fastest was increment of the mutual fund share. Households' liabilities amounted, as of the end of 2013, to 592 billion zlotys and they resulted, first of all, from drawn long-term credits.

Of an importance impact on the situation of more than 13 million households were incomes and expenses, particularly the per capita in the household ones. Their volume was growing in the recent years, although that growth was slow. The average monthly disposable per capita income in 2013 amounted to 1299 zlotys and the average expenses – to 1062 zlotys. The best situation was in case of self-employed people's households, the worst – in case of households of old-age pensioners. The apparent differentiation of the situation of households is also confirmed by an analysis by quintile groups, subjective assessment of material situation made by households themselves, and by the Gini coefficient.

Key words: households' finance, households' assets and liabilities, households' incomes and expenses, differentiation of households' situation, Gini coefficient.

JEL codes: D1

Artykuł nadesłany do redakcji w czerwcu 2014 r.

© All rights reserved

Afiliacja:

dr hab. Janusz Kostecki
Akademia Finansów i Biznesu Vistula
ul. Stokłosa 3
02-787 Warszawa
tel.: 22 457 23 00
e-mail: j.kostecki@op.pl